

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ

Владислав Негребецький,

канд. юрид. наук,

викладач кафедри криміналістики

Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»,
м. Харків

У статті досліджуються можливості використання методу моделювання під час перевірки показань на місці, розглядається значення моделювання та тактичні прийоми, засновані на цьому методі.

Ключові слова: перевірка показань на місці, моделювання, тактичний прийом.

У сучасній криміналістичній теорії моделювання метод пізнання розглядається як потужний інструмент, що дозволяє оптимізувати й удосконалити діяльність слідчого під час розслідування злочинів. Дослідженню різних аспектів застосування моделювання у слідчій та експертній практиці присвячені роботи І. Алабужева, О. Аубакірова, А. Баянова, Т. Волчецької, Г. Густова, В. Колдіна, О. Логвиненко, І. Лузгіна, М. Польового, О. Ратінова, М. Хлинцова та інших відомих учених. Разом із тим залишаються недостатньо дослідженими практичні аспекти використання методу моделювання під час проведення окремих слідчих дій. На особливу увагу в цьому плані заслуговує така слідча дія, як перевірка показань на місці.

Метою цієї статті є дослідження можливостей і виявлення ролі та специфіки використання методу моделювання при перевірці показань на місці, розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Перевірка показань на місці надає широкі можливості для використання методу моделювання, оскільки за своїм змістом ця слідча дія передбачає відтворення обстановки й обставин події. При цьому, як правило, виникає необхідність відтворювати послідовність дій учасників події, механізм їх взаємодії, елементи обстановки, зовнішнього вигляду учасників події тощо.

У криміналістичній теорії розрізняють два види моделей: уявні (розумові) та матеріальні [1, с. 111]. Під **уявним моделюванням** розуміють відбиття у свідомості слідчого обставин події, що вивчається, та шляхів розслідування. Відповідно уявне моделювання може мати два взаємопов'язаних напрями: ретро-

спективне, спрямоване в минуле, до події злочину, та перспективне, спрямоване на практичну діяльність слідчого з виявлення і дослідження доказів.

Ретроспективне моделювання під час розглядуваної слідчої дії спрямоване на оцінку вірогідності показань, що перевіряються. У криміналістичній літературі зазначається, що оцінка вірогідності доказів полягає у з'ясуванні змістовної сторони інформації й її джерела, встановленні на цій підставі зв'язку між окремими відомостями, одержаними з різних джерел, виявленні протиріч між ними, поясненні їх походження [1, с. 153]. При перевірці показань на місці оціночній діяльності слідчого притаманна певна специфіка, що, на нашу думку, пов'язана насамперед із тим, що такої оцінки зазнає уявна модель події на підставі показань особи, які перевіряються. Така модель є інформаційно-ймовірнісною, оскільки за змістом вона представлена даними, які необхідно уточнити та перевірити. За своєю структурою вона складається із взаємозалежних чуттєво-наочних образів уже сприйнятих елементів обстановки та логічних побудов. Якщо слідчий раніше не сприймав обстановки місця події, де проводиться перевірка, то на підґрунті одних лише показань відтворити модель злочинної події досить складно. При проведенні перевірки показань слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення та дії особи, показання якої перевіряються. При цьому уявна модель доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями та діями цієї особи. Відбувається поступовий перехід від моделі інформаційно-ймовірнісної до моделі інформаційно-достовірної. Одночасно слідчий порівнює отриману інформацію з уявною моделлю події, що перевіряється. У результаті цього остання оцінюється з точки зору відповідності дійс-

ній обстановці на місці події. Протириччя, неточності та незрозумілості в показаннях усуюваються. Таким чином, перевірка уявної моделі полягає в усуненні з неї інформації, яка не відповідає обстановці на місці, та відновленні моделі отриманою інформацією.

Перспективне моделювання полягає в уявленнях слідчого про способи досягнення завдань розслідування, отриманні достовірного знання про подію злочину, що фіксується в плані розслідування [1, с. 117]. При цьому різновидом планування є план окремої слідчої дії. В криміналістичній літературі звертається увага на залежність процесу планування від ситуацій слідчої дії [2, с. 37–38]. На нашу думку, при плануванні перевірки показань на місці необхідно враховувати дві можливі ситуації: коли даних про розслідувану подію, обставини якої будуть предметом перевірки показань, і про те місце, де вони відбувалися, достатньо; коли зібрані матеріали дають про зазначене мінімальні відомості. Можливість планування перевірки показань на місці залежить від обсягу інформації, наявної у слідчого. План має бути таким, щоб забезпечити використання у процесі проведення перевірки показань на місці всіх матеріалів, що стосуються розслідуваної події, місця, де вона відбувалася, а також отримати необхідну інформацію від особи, показання якої перевіряються. У криміналістичній літературі описуються різні елементи планування цієї слідчої дії [3, с. 40; 4, с. 228]. Ми вважаємо, що планування перевірки показань на місці починається з визначення мети слідчої дії. На наступному етапі слідчий здійснює виокремлення у показаннях підозрюваного конкретних частин, фрагментів, які передбачається перевірити, а також відповідних цим фрагментам вузлів в обстановці місця події – «опорних пунктів».

«*Опорний пункт*» є ключовим терміном, який пояснює взаємозв'язок між ідеальними слідами (слідами події в людській пам'яті) та фактичною обстановкою на місці події. Ця слідча дія дозволяє виявити та зафіксувати зазначений взаємозв'язок; при цьому характер останнього являє собою нову самостійну інформаційну структуру. Таким чином, «опорний пункт» – це найбільш значимі вузли й елементи обстановки у взаємозв'язку із встановленими обставинами події, які потрібно перевірити.

На нашу думку, оптимальний варіант плану перевірки показань на місці, може мати такий вигляд:

- наявні в справі матеріали;
- опорні пункти;

- обставини, що підлягають з'ясуванню;
- питання особі, показання якої перевіряються;
- тактичні прийоми.

Матеріальними моделями в криміналістиці прийнято вважати спеціально створені людиною предмети (конструкції, механізми), які використовуються для дослідження сутності структури, властивостей, функції явища або предмета, що вивчається [1, с. 125]. При проведенні перевірки показань на місці можуть використовуватися моделі окремих предметів. Використання таких моделей доцільні при демонстрації підозрюваним стану обстановки та способу вчинення окремих дій, якщо справжні предмети відсутні або їх застосування є небезпечним для учасників слідчої дії. Зокрема, ними можуть бути знаряддя вчинення злочину, предмети злочинного посягання, інші об'єкти, що могли безпосередньо вплинути на вчинення учасниками події окремих дій.

При демонстрації особою, показання якої перевіряються, окремих дій можуть використовуватися матеріальні моделі зовнішнього вигляду людини. За допомогою манекену (муляжу) відтворюють зовнішні ознаки людини (її статура, ріст, вага тощо). Використання манекенів доцільне у випадках, коли участь статиста в демонстрації особою, показання якої перевіряються, окремих дій неможлива, оскільки пов'язана з небезпекою для життя (коли демонструється, яким чином було вчинено напад на потерпілого, заподіявалися тілесні ушкодження тощо).

У теорії криміналістики як різновид матеріального моделювання розглядається *криміналістична реконструкція* – відтворення первісного стану обстановки або окремого об'єкта, його окремих ознак із метою розв'язання спеціальних завдань розслідування [1, с. 129]. Питання щодо можливостей застосування цього різновиду моделювання при перевірці показань на місці залишається дискусійним. Так, реконструкція розглядається як захід, що передуює проведенню цієї слідчої дії [5, с. 11; 6, с. 83; 1, с. 134]. Наприклад, Р. Белкін вважає, що реконструкція є початковим етапом або умовою, тактичним прийомом перевірки показань на місці, внаслідок чого результати реконструкції не мають доказової цінності [7, с. 239]. Інші автори відносять її до змісту перевірки показань на місці. В. Куванов вважає, що при проведенні цієї слідчої дії можна застосовувати реконструкцію обстановки, яка здійснюється саме особою, показання якої перевіряються, для перевірки того, чи обізнана вона з цією обстановкою [8, с. 58].

Є також думка, що реконструкція відіграє провідну роль при перевірці показань на місці. Так, І. Лузгін розглядає перевірку показань на місці як одну з форм ситуаційної реконструкції [9, с. 43]. Дійсно, відтворення ситуації (матеріальної обстановки місця події, механізму взаємодії людей) може в окремих випадках становити зміст цієї слідчої дії. При цьому, на відміну від слідчого експерименту, реконструкція при перевірці показань на місці провадиться саме особою, показання якої перевіряються, і в місці, де відбувалася подія. Результат реконструкції фіксується в протоколі, та може бути в подальшому використаний, наприклад, для порівняння з протоколами перевірок показань на місці інших підозрюваних по справі. В такому випадку ці результати мають цілком самостійне значення. При цьому процес реконструкції охоплюється безпосередньо змістом перевірки показань на місці.

Реконструкція ситуації події може охоплювати такі різновиди: відтворення первісного розташування предметів у просторі; відтворення розташування учасників події; реконструкція окремих дій учасників. Заслужовує на увагу можливість здійснення реконструкції ситуації під час перевірки у двох формах: речовинній і графічній. У криміналістичній літературі рекомендується з метою перевірки поінформованості особи, показання якої перевіряються, описати обстановку на місці «з випередженням» [10, с. 283]. Суть цього тактичного прийому полягає в тому, що ознаки окремих об'єктів на місці пояснюються підозрюваним заздалегідь, тобто до того, як учасники слідчої групи зможуть їх спостерігати. М. Хлинцов вважає такий спосіб дії ефективним для перевірки поінформованості особи, показання якої перевіряються, про обстановку на місці події [11, с. 82]. На нашу думку, доцільно запропонувати підозрюваному (обвинуваченому) зобразити просторове розташування предметів графічно, наприклад на схемі. Внаслідок цього у слідчого з'явиться можливість порівняти цю інформацію з наявною обстановкою після прибуття в пункт, указаний підозрюваним.

Викликає інтерес тактичний прийом під назвою «макетування», запропонований деякими науковцями [12, с. 188–189; 13, с. 65]. *Макетування* полягає у реконструкції речової обстановки, яка провадиться особою, показання якої перевіряються, для перевірки її поінформованості про обстановку місця, де було вчинено злочин. Перед початком перевірки слідчий у присутності понятих цілком або значною мірою змінює обстановку, про що

особа, показання якої перевіряються, обов'язково попереджається [8, с. 58; 14, с. 25]. Потім ця особа відновлює обстановку в тому вигляді, який був у момент учинення злочину.

У криміналістичній літературі рекомендується при показі підозрюваним місця події та стану обстановки використовувати трафарети, тобто умовні зображення відповідних предметів [8, с. 58]. Пізнавальне значення такого тактичного прийому полягає в тому, що отримані таким чином відомості про стан обстановки в момент вчинення злочину, зіставлені з наявними в розпорядженні слідчого даними про первісну обстановку, дозволяють виявити так звану причетну поінформованість особи, показання якої перевіряються [15, с. 124].

У психологічній літературі макетування взагалі розглядається як необхідний компонент відновлення обстановки, що сприяє виникненню асоціативних зв'язків в особи, показання якої перевіряються [16, с. 106]. Однак викликає сумнів правомірність внесення змін в обстановку перед початком її реконструкції. Перевірка показань на місці полягає в їх порівнянні з обстановкою, яка сприймається в тому вигляді, який вона має на момент проведення слідчої дії. Вважаємо, що спеціальна зміна обстановки може негативно вплинути на процес упізнання обстановки особою, показання якої перевіряються, призвести до помилок і плутанини. Відновлення первісного розташування предметів у просторі доцільно проводити, коли обстановка до моменту проведення цієї слідчої дії зазнала суттєвих змін.

При оцінці результатів моделювання (реконструкції) обстановки, проведеної підозрюваним (обвинуваченим), необхідно враховувати можливість неправдивих результатів реконструкції. Тому, на нашу думку, така реконструкція при перевірці показань на місці може застосовуватися тільки у випадках, коли є дані про первісний стан обстановки, з якими можна порівняти результати реконструкції, або необхідні відомості передбачається одержати під час проведення інших слідчих дій. Ми вважаємо, якщо доказова інформація, якою оперує слідчий, суперечить реконструйованим елементам обстановки, доцільно звернути увагу підозрюваного на цю невідповідність.

Висновки

Метод моделювання при перевірці показань на місці використовується як під час підготовки, так і безпосередньо при проведенні цієї слідчої дії. В комплексі з іншими метода-

ми, зокрема порівнянням, спостереженням, спілкуванням, моделювання дозволяє оцінити вірогідність показань, що перевіряються. Цей метод може мати важливе значення у випадках, коли для перевірки показань необхідно відновити матеріальну обстановку або механізм взаємодії людей, предметів і це виявляється в тактиці слідчої дії через застосування тактичних прийомів. Останні доцільно використовувати в системі. Існує необхідність формування таких систем тактичних прийомів (наприклад, систем тактичних прийомів, спрямованих на відновлення матеріальної обстановки, механізму взаємодії учасників події). Саме завдяки цілісності та взаємозв'язку окремих тактичних прийомів у системі остання здатна забезпечити реалізацію кінцевої мети слідчої дії – перевірку показань підозрюваного (обвинуваченого, потерпілого, свідка).

Література

1. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – М., 1969. – 177 с.
2. Центров Е. Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие // Российский следователь. – 1999. – № 1. – С. 36–40.
3. Соя-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. – 91 с.
4. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические осо-

бенности) / А. К. Гаврилов, Ф. В. Глазырин, С. П. Ефимичев и др. – Волгоград, 1984. – 240 с.

5. Белкин Р. С. Теория и практика следственно-го эксперимента. – М., 1959. – 171 с.
6. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. – М., 1964. – 223 с.
7. Белкин Р. С. Собираание, исследование и оценка доказательств: Сущность и методы. – М., 1966. – 293 с.
8. Куванов В. В. Реконструкция при расследовании преступлений. – Караганда, 1978. – 64 с.
9. Лузгин И. М. Реконструкция в расследовании преступлений. – Волгоград, 1981. – 59 с.
10. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – 289 с.
11. Хлыщов М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.
12. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000. – 334 с.
13. Цыпарский Я. Г. Некоторые приемы реконструкции на месте происшествия для воспроизведения обстановки и обстоятельств события // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1965. – Вып. 2.
14. Леви А. А., Цыпарский Я. Г. Применение метода реконструкции при расследовании преступления / Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – М., 1975. – 49 с.
15. Шейфер С. А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1978. – Вып. 28. – С. 116–133.
16. Коновалова В. Е. Правовая психология. – Х., 1997. – 160 с.

Article is devoted to the research of possibilities of the use of simulation method at verifying testimony at the crime scene. The importance of simulation at carrying out of this investigatory action and tactical receptions based on this method are examined.

В статье исследуются возможности использования метода моделирования при проверке показаний на месте, рассматривается значение метода моделирования и тактические приемы, основанные на этом методе.

